F. Watuseke

Salangkew, een mythische vogel in een volksverhaal uit Tondano (Minahasa)

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 113 (1957), no: 4, Leiden, 341-360

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

SALANGKEW, EEN MYTHISCHE VOGEL IN EEN VOLKSVERHAAL UIT TONDANO (MINAHASA)

*Een bijdrage tot de kennis van de Tondanose
taal- en letterkunde.*

Zoals bekend is, behoort het Tondano (70.000 spr.) met het Tombulu^s (50.000 spr.) en het Tonséa^s (60.000 spr.) tot de ene ondergroep der Minahasische talen, terwijl het Tontémboan (120.000 spr.) en het Tonsawang (15.000 spr.) tot de andere ondergroep behoren. Van de vier grote talen is het Tondano de minst beoefende en daardoor minst bekende. De hierbij aangeboden tekst is de eerste die gepubliceerd wordt met Nederlandse vertaling.

De eerste gegevens omtrent het Tondano werden door A. J. F. Jansen gepubliceerd in 1855 in zijn „Vergelijkende woordenlijst van Talen en Dialecten in de Residentie Menado” (= eig. Manado), waarin lijsten, elk van 150 woorden, van 23 „talen en dialecten” uit de Minahasa opgenomen zijn (TBG IV, blz. 521—548). Naast het Tondano zelf werden ook zijn dialecten het Kaka en het Remboken behandeld. Doch deze lijsten zijn zonder nadere kennis van de betrokken talen praktisch onbruikbaar vanwege de slechte spelling; voor een onderzoeker uit de streek zelf, of voor wie deze talen anderszins kent zijn ze niet zonder waarde, vanwege een aantal erin opgenomen, thans verouder(en)de woorden. Vijftien jaar later gaf Prof. G. K. Niemann (in 1869 en 1870) zijn vergelijkende woordenlijst van de Noord-Oost Celebes-talen van ongeveer 1500 woorden uit, die opgenomen zijn in deze *Bijdragen* (3, IV, 1869, blz. 203—251, 400—445 en 3, V, 1870, blz. 69—120). Behalve het Bantik zijn alle 7 Minahasische talen opgenomen (de dialecten zijn buiten beschouwing gebleven). Deze lijsten zijn samengesteld door de toen ter tijd in de betrokken taalgebieden werkende zendelingen. De lijst van het Tondano is van de hand van de zending (later hulp-prediker) H. Rooker, die van 1854 tot 1905 te Tondano werkte, en die deze taal sprak. Deze lijst is betrouwbaarder en beter dan de voren-genoemde, alhoewel hier weer de onderscheiding tussen de heldere e

en de toonloze e òf verward òf verwaarloosd is, terwijl de stembandklapper (hamzah) òf aangegeven is door een dubbele vocaal òf verwaarloosd is.

In de lijst komen verder enkele drukfouten voor, bijv. het woord voor „koon, wang” staat opgegeven als „*pidi*” i.p.v. „*pipi*”. Deze fout is later ook overgenomen in het Bare^se-Woordenboek door Dr. N. Adriani, die dit foutieve woord vergeleek met het toevallig gelijk-luidende „*pidi*”, een Bare^se woord voor „wang” (blz. 566). De lijst-Niemann heeft voor wat betreft het Tondano lang de taalvergelijking gediend, feitelijk tot op dit ogenblik, wegens gemis aan nadere publikaties.

De eerste Tondano-tekst werd in de vooroorlogse krant „Pangkal Kemadjoean” (± 1924) in Djakarta gepubliceerd, nl. als een der teksten in de rubriek gewijd aan de vier (grote) Minahasische talen.

In een vaktijdschrift verscheen deze tekst als eerste proeve van het Tondano in 1956 (Bahasa dan Budaya IV: 5, Djuni 1956, p. 3—14) in een artikel *Bahasa Tondano* van mijn hand. De tekst is voorzien van vertaling in de Bahasa Indonesia en taalkundige aantekeningen en wordt voorafgegaan door een korte inleiding betreffende het taalgebied. Een langere tekst, met vertaling en van zeer uitvoerige taalkundige aantekeningen voorzien, publiceerde ik onder de titel *Sumbangan landjutan tentang bahasa Tondano* in hetzelfde tijdschrift (V. 6, Ag. 1957, p. 3—42). Mijn Tondano-Nederlandse woordenlijst nadert thans zijn voltooiing.

Het taalgebied van het Tondano valt samen met het in het jaar 1920 in het leven geroepen district Toulour, uitgezonderd de plaats Tataàran II, welke tot het taalgebied van het Tombulu^s behoort. Hoever het Tombulu^s in deze plaats door het Tondano beïnvloed is (de plaats ligt vlak bij de plaatsen Tataàran I en Kojà, waar Tondano gesproken wordt, en geïsoleerd van het Tombulu^s-gebied) zal een nader onderzoek nog moeten uitmaken.

Binnen het Tondano kan men, zoals wij boven zagen, weer dialecten onderscheiden, die echter niet veel van elkaar verschillen. Het gaat om een betrekkelijk klein aantal afwijkende woorden en enclitica in de van het hoofddialect afwijkende dialecten. Het eigenlijke Tondano beschouwen wij als hoofddialect, niet alleen vanwege het grote aantal sprekers (44.000), maar ook omdat 't naar het heet het originele Tondano is. De afwijkingen in de twee andere dialecten, het Kaka (12.000) en het Remboken (8.000), schijnen secundair en herinneren aan aangrenzende talen: het eerste vertoont invloed van een aangrenzende taal in het

Zuiden, terwijl het tweede door het Tombulu^s beïnvloed schijnt. Dit is in overeenstemming met de overlevering over hun herkomst.

Buiten dit taalgebied wordt het Tondano (de naam nu ter aanduiding van de drie dialecten gezamenlijk) ook gesproken in 't nieuwe transmigratie-gebied aan de overzijde van de Ranojapo^s (Zd-Minahasa), nl. het hoofddialect (1.700) in 4 plaatsen, het Kaka (2.800) in 6 plaatsen en het Remboken (1.500) in 3 plaatsen. Verder ook in Danowudu^s en Dwasudara in het Tonséa^s-se (ten N.O. van de berg Klabat), welke plaatsen ongeveer gelijktijdig met de eerder genoemde gesticht zijn.

Buiten de Minahasa zelf wordt Tondano ook gesproken in het Bolaang-Mongondow-se transmigratie-gebied Dumoga. Voorts in het Gorontalo-se, nl. in de plaatsen Reksonegoro, Josonegoro en Bongomeme, die bewoond zijn door lieden uit Kampung-Djawa nabij Tondano. Behalve de taal heeft deze van huis uit Javaanse groep ook de Minahasische cultuur (o.a. woningbouw) medegenomen, zodat ze op deze manier verbreiders werden van een hunzelf aanvankelijk ook vreemde cultuur. Van het aantal sprekers van het Tondano buiten de Minahasa kan ik geen positieve gegevens verkrijgen.

Het gebied der sprekers van elk der dialecten vormde tot $\pm$ 1881 en 1920 een aparte walak (apart bestuursgebied), later „district” gedoopt. Hoewel het gebied der Tondano oorspronkelijk één was, werd het toch sinds het midden (?) der achttiende eeuw in tweeën gesplitst, nl. in Tondano — Touliang en Tondano — Toulimambot (de adjectieven herinneren aan de eerste plaatsen van vestiging aan de N.O.-kust van de Minahasa); tijdens de Engelse tijd (1810—1817) werden die delen weer verenigd, daarna weer gesplitst totdat in 1920 al deze districten opgeheven werden en verenigd tot het district Toulour. De naam Toulour is ontleend aan de naam van de stam, die de sprekers van deze 3 dialecten vormen. Deze aanduidingen *Tondano* en *Toulour* lopen enigszins door elkaar. De buren, de Tonsea^s en de Tombulu^s kennen de naam *Tondano* niet, zij spreken resp. van *Toudoud* en *Toulour*, beide betekend „watermensen” — Tonsea^s *doud* correspondeert regelmatig met Tombulu^s *lour* — en deze aanduidingen zouden vertalingen kunnen zijn van Tondano *Tondano* (*Toundano*), van *rano* = *ndano*, „water”. Overigens komt *lour* ook in het Tondano voor als „meer, groot binnenwater”, en zou men de Tondano ook wel als „het volk van het meer” kunnen aanduiden, maar omdat deze aanduiding in het Tondano oorspronkelijk niet bekend was schijnt de eerste opvatting van de naam juist. Als stamnaam heeft intussen de aanduiding Toulour grote verspreiding gekregen in de Minahasa, door

de schoolboekjes, vnl. van Graafland en Riedel uit de vorige eeuw (beiden werkten in het gebied van de Tombulu^s!), terwijl het standaardwerk van de eerste over de Minahasa (1e dr. 1867—9, 2e dr. 1898) deze naam Toulour ook buiten de Minahasa, m.n. bij de overheid en wetenschap bekend heeft gemaakt. Het Tontémboan kent beide woorden *lour* („meer, plas”) en *rano* („water”), maar als volksnaam kent het uitsluitend *Tondano* (ook in die taal normale sandhivorm voor *to* + *rano*). De mededeling van Schwarz over Tondano: „naam door de Tontemboan gegeven aan de bewoners van Tondano” (Tnt.-Ned. Woordenb., p. 354) mag natuurlijk niet in deze zin verstaan worden dat deze aanduiding oorspronkelijk afkomstig is van de Tontémboan: die conclusie zou alleen gegrond zijn als het Tondano zelf het woord *rano* niet kende of gekend had. De hoofdplaats van de vestiging der Tondano schijnt vanouds Tondano geheten te hebben, men vindt de plaatsnaam al in 1619, blijkens een missierapport van de Spaanse pater Blas Palomino.

Wat aangaat de herkomst van de Tondano-stam, en de verhouding van de vier grote stammen in de Minahasa en die van hun talen is veel nog niet duidelijk. De overleveringen zoals die gepubliceerd zijn door Graafland en Riedel Sr. komen hierin overeen dat zij de Tondano apart stellen tegen de drie andere stammen, en hun een andere herkomst geven. De taalkundige gegevens stemmen hiermee niet overeen: Tondano, Tombulu^s en Tonsea^s staan dichter bij elkaar dan een van de drie tot Tontémboan: sprekers van het Tombulu^s en Tonsea^s verstaat de Tondano zonder veel moeite, de Tontémboan verstaat hij slechts met moeite of in het geheel niet.

De afhankelijkheid van de Tondano in een bepaalde periode van de geschiedenis van de Tonsea^s is welbekend; kort geleden heeft Johanna J. C. Barten in een medische dissertatie (*Scleroma Respiratorium*, diss. Amsterdam 1955) de gegevens van Graafland nog weer eens samengevat, als volgt: „Zij waren aanvankelijk in een afhankelijke positie ten opzichte van de Tonsea^s. Toen ze aan de Noordkust landden, moesten ze aan de Tonsea^s toestemming vragen voor vestiging in hun gebied. Ze mochten rondom het meer van Tondano wonen, en waren verplicht schatting te betalen aan de Tonsea^s. Het expansieve volk heeft later de hele Tondano-vlakte en het Lembean-gebergte tot aan het Zuidoostelijk strand tot zich getrokken”. (p. 74).

Misschien zou men de drie gegevens: taalkundige overeenstemming, verschillende herkomst en tijdelijke afhankelijkheid kunnen verklaren naar analogie van wat de al genoemde Kampung-Djawa bij Tondano

leert: thans zijn daar huwelijken tussen Minahassers en bewoners van die kamping onbekend of zeer zeldzaam. Maar het is bekend dat de eerste vrouwen van de Javanen die zich daar na 1830 gevestigd hebben allen Minahasische waren. Zo kan men ook vermoeden dat de eerste bewoners van Lumiang en Lumambot (de „oer”negorijen van de Tondano, vergelijk nu nog de namen van de kota-helften van Tondano: Touliang en Toulimambot) allen of gedeeltelijk gehuwd zijn met vrouwen uit het gebied waar zij zich vestigden, m.n. dat van de Tonsea³; later toen de Tondano-stam zich vermenigvuldigde en verhuisde naar het binnenland kan die huwelijksrelatie makkelijk verbroken geraakt zijn — het is immers bekend (Barten wijst er ook op) dat huwelijken van Tondano met andere stammen later zeldzaam waren. Antropologische verschillen tussen de Tondano en de andere drie stammen zijn nooit geconstateerd.

* * *

De tekst van het volksverhaal, dat hierbij wordt aangeboden, is in het hoofddialect van het Tondano gesteld. Het verhaal werd door mij in begin juni 1957 opgetekend; het is mij gedikteerd door mijn thans vierenzeventig-jarige vader *A. Watuseke*. Het gaat over een mythische grote vogel, die door een „prins” op aanraden van een oude man werd gedood. Voor deze strijd gaf de oude man de „prins” een „windpaard”, een magische uittrekbare sabel, en later ook „wind-honden”. De vogel had reeds acht prinsessen, alle dochters van één koning, geroofd en opgegeten. De koning, vreemde, dat ook de laatste prinses door de vogel geroofd zou worden, beloofde degene die de vogel vermoorden zou, dat hij de toekomstige echtgenoot van de prinses zou zijn. De „prins” doodde het monster en trouwde de prinses. — Met de term „prins” wordt hier een man voorgesteld, die de hoofdpersoon vormt in dergelijke verhalen en aan wie soms bijzondere krachten worden toegeschreven. Voor het uiteraard recent aan het Nederlands ontleende woord „prins” gebruikte men vroeger de term *utu*³, dat lett. betekent „knaap, vent, jongen”, een aanspreekvorm van een onbekende man van dezelfde leeftijd of jonger. Voor „koning” wordt hier in ’t verhaal *radja* gebruikt, ook een nieuw woord dat de oude term *kolano* vervangt. Wanneer wij dit verhaal met zijn parallel in het Tontémboan vergelijken (Verh. Bat. Gen. LVI, 3, 1906), vormt onze versie alleen maar het laatste gedeelte er van en wel geeft het slechts de strijd met de vogel. Mijn vader bevestigt dit ook want wat er aan vooraf gaat is hij helemaal vergeten; wel zei hij me dat dit een heel lang verhaal is, dat

grootvader hem een paar avonden achter elkaar heeft verteld (nl. in bed voordat men in slaap valt). Voor de parallellen van dit verhaal in het Bare^se, Sangirees e.a. wordt naar het genoemde artikel verwezen.

Het gedeelte van het verhaal dat onze hele tekst vormt is uitvoeriger dan dat van het Tontémboan; verder is de vogel die in deze tekst negenkoppig is voorgesteld zo groot, dat wanneer hij de zon beschermt, het duister wordt. In het Tontémboan is hij twaalfkoppig voorgesteld. Schwarz en Adriani zeggen, dat het schijnt „dat deze roofvogel-verhalen niet geheel onoorspronkelijk zijn, maar dat de Garuḍa-figuur later wijzigingen in de oorspronkelijke voorstellingen heeft gebracht” (p. 31).

De vogel, die in dit verhaal *Salangkew* wordt genoemd, heb ik op grond van deze overeenstemming maar (Minahasische) Garuḍa genoemd. De naam *Salangkew* is ook bekend in het Tonséa^s (zie woordenlijst ten Hove, Manado 1904) en in het Tombulu^s (blijkt uit een artikel van Riedel in Tijdschr. v. N.I. in 1870), waar dus dit verhaal bekend geacht moet worden. De Tontémboan kent deze naam niet, wel gebruikt hij daarvoor de naam *Kiong-Kiong*, een gewone naam voor een kiekendief. Wellicht is de naam *salangkew* identiek met de verouder(en)de werkwoordstam *salangkew*, die „omvatten, inhouden, beheer(s)en door een oppermachtig wezen” betekent, bijv. in *sinalangkew en tana^s wo langit*, d.i. „wat op de aarde en aan de hemel is”, en in *simalangkew en tana^s wo e langit*, d.i. „die de aarde en de hemel beheerst”, waarmee bedoeld wordt op de Oppermachtige. Gezien de kenmerken van deze „schrikwekkende” en „reuzengrote” vogel is deze verklaring van de naam aannemelijk.

Ten aanzien van de spelling dient het volgende gezegd te worden. De grondslag is die van de Bahasa Indonesia. Enkele bijzonderheden of er van afwijkende regels zijn de volgende:

- a. dubbele vocalen als *aa, éé, ii, uu, oo*, worden tweemaal zo lang uitgesproken als de enkele. Tweeklanken gevormd door andere combinaties van vocalen bestaan niet.
- b. er wordt onderscheiden tussen *e* (de stomme *e*, ongeveer als de Ned. *e* in *me*), en *é* (ongeveer als de Ned. *e* in *bed, lek*, doch een tikkeltje uitgerekt, inz. in open lettergrepen, wat ook bij de andere vocalen 't geval is).
- c. *i* als de *ie* in Piet (zie aanmerking sub b). De *i* voorafgegaan door

'n vocaal in open lettergrepen, inz. aan 't eind van een woord, wordt uitgesproken als Ned. *j*. Houdt de *i* in dgl. posities zijn waarde als vocaal, dan is hij aangeduid door *i*; zie verder sub g.

- d. *u* als de Ned. *oe*.
- e. *o* als de Ned. *o* in *nok*, *blok* (doch gerekter).
- f. ^s de stemband-klapper (de hamzah).
- g. ' dit teken (accent grave) vervangt de gewone Ned. trema, nl. in woorden waar twee gelijkkluidende vocalen opeenvolgen, die niet door hamzah gescheiden zijn, doch wel afzonderlijk uitgesproken worden. Hier wordt de trema niet toegepast, daar dit teken bij vergelijking met andere Indonesische streektalen verwarring ten gevolge kan hebben, daar het soms op een andere wijze gebruikt wordt, inz. in de Atjehse en Sundanese *ö* (= *eu*).
- h. *ġ* is de spirant *g*, die uitgesproken wordt in het achterverhemelte, alsof men gaat gorgelen.
g is gelijk aan die der Bahasa Indonesia (velare media).
- i. de uitspraak van de halfvocaal *w* nadert enigszins de Engelse *w*, vandaar de schrijfwijze *walu* of *uwalu* of *ualu* („acht”).

Hier wordt nog opgemerkt, dat het gebruik van nasalen als *n*, *m* vóór *d*, *b* enz. midden in een woord thans aan 't kwijnen is, door een soort van denasaleringsproces dat thans aan de gang is. Ouderen spreken zo nu en dan nog genasaleerd, terwijl de jongeren het praktisch niet meer doen. Dit geldt alleen voor het Tondano, voor de andere Minahasische talen durf ik het niet te zeggen. Deze opmerking is wel van belang voor de vergelijking met de uitgegeven teksten, woordenlijsten in de andere Minahasische talen etc., bijv.: *sendangan* (Oosten), *tamburi* (de rug toekeren), *sondo* (scheplepel), *tondo* (duwen), *tondong* (opvolgen) worden dus *sedangan*, *taburi*, *sodo*, *todo* en *todong*. In de tekst zijn in dgl. gevallen de nasalen niet meer vermeld. Slechts in een vaste uitdrukking als in *tumondo - wo - en - tumondong* (lett. de volgende en de volgende, d.i. de volgende keren), wordt de nasaal *n* behouden.

* * *

TEKST.

SALANGKEW.

Sapaké si peréns si minaatoan wo si tu^a esa. Pokéimou ni tu^a: „Anu é peréns, néinoukiwéen si urang ni Radja. Nisiamokan. Em baja né patuarina sé niéimoméé ni Salangkew. Ja si marékénokela en endo si éinamoméé, ja n tanu em paédola nisiamokan. Téintiⁱ, néinouwu-nu^sun si Salangkew. Ta^san sa wo kou lumaa maatoan, laa maatoan waki kauneran e langit wo eng kaoatan. Ja ng kokong ni Salangkew en siuw eng kelaker. Ni^situ sumdiamola kou. Ja ko réi^sité lumaa tuana, ta^san karengan ko sumaké wia si kuda réges. Tuanakan ko maali m pisou labot. Sa wo itu irentenguméé m bo^o siuw paal eng kelabot. Sa wo ko kumetor keréni waki kokong oki^s, ka^sajola witu eng kokong wangko^s, ng kasiuw. Ko je^si ko lumaamou. Je^simou si kuda, iwa^swa^s-mukéla sia ja!” Édonami sia wo sia iwa^swa^snala. Touké tu^u sé ipatélé-téléw. Téakangkan si wiamou.

Mawiami sia, sia sabéiala ni tu^a em pisou: „U, en je^sikan em pisou!” Wo itu irentengenaméé en siuw paal eng kelabot.

„Sa kumetaré, ketaréni witu n oki^s! Sawo itu kinetorumoméé langkala itu, wo itu édoala e lila^s, ka^sa m bewéan si mapurut eng kokong waki tana^s!”

Makaila^sla e ni^situ si tu^a wo sia maé si peréns. Ka^sajoméé waki kauneran e langit wo n tana^s si manamoméé si Salangkew. Lo^sonéé ni peréns sia ja pokéinamou: „Sumdiamola é Salangkew, kita maatoanou tarékan. Néné^simoméé!” Siakan nu mei lumila^sla „Néné^simoméé!” irentengenami em pisou labot wo itu iwéénaméé wia si Salangkew. Karesikela eng kokong esa. Langkanala itu, rou^snala e lila^s, édonami itu wo itu ipumpunala witu en sompoi paawé-awéiena e lila^s, wo itu ira^sragenaméé eng kokong.

Méémi si Salangkew: „Nene^simoméé é peréns!” wo sia tuméléwi, pengi^siteni réges wo ma^sédo léwo^s. Rei^skan uré wo sia wiami si peréns: „Sumdiamola é Salangkew nene^simoméé!” Wo itu isajournaméé em pisou labot. Karesikela eng kokong, wo itu langkanala. Édonala lila^s, wo itu ilenta^sméé eng kokong. Laa eng katelu en tuanakan. Tumondo-wo-en-tumondong en tuanakan, ka^sajoméé witu eng kokong kauwalu. Pekasala en uwalu iti^si niédoanala waja lila^s. Meimou witu eng kasiuw. Si mina^sajangola si Salangkew, ta^san si rei^s kinaédoanala

VERTALING.

DE MINAHASISCHE GARUDA.

Er was eens een prins die een oude man ontmoette. Die oude man zei: „Zeg prins, gaat u (de hand van) de dochter van de Koning (= prinses) vragen. Zij is nog maar alleen over. Haar zusters zijn alle door de Garuda ontvoerd. Zij telt nog maar een aantal dagen (d.i. zij heeft nog maar een paar dagen), dan wordt ook zij weggehaald, en zoals ik zoëven zei, zij is nog maar alleen over. Kijk, ga de Garuda nu maar vermoorden. Maar als u hem gaat ontmoeten ga dan elkaar ontmoeten tussen de hemel en de aarde. De Garuda heeft negen koppen. Daarom moet u gereed zijn. U gaat er niet zo maar heen, maar u moet op een windpaard rijden. Ook moet u een lange sabel meenemen. Als u die rekt dan is hij ongeveer negen paal lang. Als u begint met te houwten, begin dan bij de kleinste kop, tot de grootste kop toe, de negende. Gaat u nu maar. Hier hebt u het paard, en probeer het eens (lett. er eens mee)!” Hij nam het paard over en probeerde het. Inderdaad het was net alsof hij er mee vloog. Meteen was hij er weer.

Toen hij terugkwam, hing de oude man hem een sabel om: „Hier hebt u de sabel!” En hij rekte hem, hij was negen paal lang.

„Als u ermee begint, begin dan bij de kleine! Als u die afgehakt hebt, vang hem op, neem de tong er van af, want er is iemand die de koppen op de grond opdraapt!”

Nadat hij dat gezegd had, ging de prins weg. Toen hij in het midden tussen de hemel en de aarde aankwam, was de Garuda reeds daar. Toen de prins hem gezien had, zei hij: „Maak u gereed Garuda, wij zullen nu onze krachten meten. Daar gaat-ie!” Meteen toen hij „daar gaat-ie” gezegd had, rekte hij de sabel en wierp hem op de Garuda. En één kop viel af. Hij ving hem op, haalde de tong er uit en stopte die in de beurs, die hij over (de schouder) had, en liet de kop vallen.

En de Garuda begon: „Daar gaat-ie, prins” en hij kwam aanvliegen, en werd gevolgd door de wind en de storm. Meteen kwam de prins aan: „Maak u gereed, Garuda, daar gaat-ie!” En hij hieuw met zijn sabel. De kop viel af en hij ving hem op. Nadat hij de tong eruit gehaald had, liet hij de kop vallen. Bij de derde ging het hetzelfde. Alzo ging het ook met de volgende, en kwam hij bij de achtste kop. In het kort gezegd, bij al deze acht (koppen) heeft hij de tong er uitgehaald. Toen kwam (het bij) de negende. De Garuda kreeg zijn beurt, maar hij had de

si peréns, ka^a si peréns si tou sé papera-perar paaki-akiten ni kuda reges. Si Salangkew kouman ma^an en api, reges wo e ma^aédo-léwo^a néinaipareput. Wo sia wiami kasi si peréns: „Sumadiamola é Salangkew, e nene^aimoméé!” wo itu iwéénaméé em pisou wo itu ikaresikela eng kokong. Langkanala itu, édoanala lila^a wo itu ilenta^anaméé. Si minaté mou si Salangkew wo ikalenta^ala witu en tana^a.

Sia maréng si peréns laa waki si tu^a: „En dei^amou, si winunu^a-kumomi si Salangkew; em biamou waja e lila^ana.”

Eng kaédoala, em baja eng kokong néiipalenta^anami witu en tana^a, m pinaédola waja ni mekesapi. Si Radja kouman si mepa^aa-pa^arou, ka^a si maatomou eng kokong ni Salangkew. Pokéinakela kouman ja si mekesapi si minédo nisía. Ka^a si Radja si tima^aar wia si séi si médo si Salangkew, karengan sia si kumawéng si urangena wewéné. Ni^aitu si mekesapi si masadiamou nu kumawéng.

Si peréns kouman, mei lumila^ala wia si tu^a nu si niédonamomi si Salangkew, pokéimoké ni tu^a meila^ala wia nisía: „É ko maréngé^a, néinto^atoken ruminte-rintek si Salangkew, wo paalin sé asu reges, wo sia iwééla néséa!” Sé asu reges, sé ginaranan waja, si Lé^au ngaran ni esa.

„Sa sia rei^a to^atoken ruminte-rintek si tumou ité!”

Ni^aitu sia maé sumoup si peréns. Wo sia néina-rinteken. To^atokenala sia wo sia ipalobo^anala sé asu, ka^aajo sia maàpu. Maàpula sia wo sia murikiti waki si tu^a si peréns.

Ka^aajola sia waki si tu^a, pokéinamou: „É, ko maréngé^a! Aéni sé patuari ni puteri, sé waki walé ni Salangkew, sé pinenaàsaàn kamar. Sé ruimokan, sé sinera^amou ni Salangkew. Penu^adekela séa, wo rior séa tumo^aori.” Ni^aitu lumaa kasi si peréns. Penu^adekenala séa, wo séa laa tumo^aori waja, wo séa paalinami.

Ka^aajola kasi waki si tu^a, pokéimou ni tu^a: „Laamou sumawela kou wo paalinou sé puteri ne^ai. Mario-rior ka^a si kumawéngou si mekesapi wo si puteri esa.”

Ka^aajoméé tu^au waki si Radja si masadiamou nu kumawéng si mekesapi. Laa mapawewééméé waki si Radja si peréns iti^ai wo sia lumila^a: „É tuang Radja, si towo si mekesapi. En dei^a nisía si minunu^a si Salangkew, ta^an niaku. Sa wo ulit nisía si minédo si Salangkew, periksangkéla eng kokong siuw iti^ai sa wo itu manapé^a e lila^a, ja!”

prins niet kunnen overwinnen, want de prins leek alsof hij wegvloog, vervoerd door het windpaard. De Garuda daarentegen, zelfs vuur, wind en storm heeft hij uitgespuwd. Toen kwam de prins weer aan: „Maak u gereed, Garuda, daar gaat-ie!” en toen sloeg hij met de sabel en de kop viel af. Hij ving hem op, haalde de tong er uit en liet hem vallen. De Garuda was dood en viel op de grond.

Toen keerde de prins terug naar de oude man: „Het is (er mee) afgelopen, ik heb de Garuda gedood; zijn tongen heb ik alle bij me!”

Om er even over te verhalen, de koppen die hij op de grond liet vallen, zijn alle door een koeienherder weggehaald. De Koning daarentegen was erg blij geworden, want hij heeft de koppen van de Garuda al gezien. Hij dacht toen, dat de koeienherder hem had overwonnen. Immers de koning heeft beloofd aan degene die de Garuda zou overwinnen, dat hij zijn dochter zou trouwen. Daarom maakte de koeienherder zich nu gereed om te trouwen.

De prins echter kwam bij de oude man om te zeggen dat hij de Garuda overwonnen had; toen zei de man tot hem: „Hei, gaat u nog terug, ga de Garuda fijn hakken, en neem de „windhonden” mee, en geef hem (nl. de Garuda) aan hun!” De „windhonden” (= vliegende honden) hadden alle namen, een van hen heette Lé³u.

„Als hij niet fijngehakt wordt dan zal hij weer leven!”

Daarom ging de prins weer. En hij ging hem fijnhakken. Nadat hij hem fijngehakt had, gooide hij hem vervolgenis voor de honden, totdat hij geheel op(gegeten) was. Toen hij op was, keerde de prins terug naar de oude man. Toen hij bij de oude man gekomen was zei deze weer: „Hei, ga nog weer terug! Ga de zusters van de prinses halen, ze zijn in het huis van de Garuda, ieder in een afzonderlijke kamer. Er zijn alleen nog maar beenderen over, de Garuda heeft ze (allen) opgegeten. Geef ze ieder een stoot, opdat zij zullen opstaan.”

Daarom ging de prins weer. Nadat hij ze ieder een stoot gegeven had, stonden ze allen op, en hij bracht ze mee.

Toen hij bij de oude man teruggekomen was, zei de man: „Ga u thans verkleeden en neem de prinsessen mee. Haast u zich, want de koeienherder is nu op 't punt de ene prinses te trouwen!”

En werkelijk, toen hij bij de Koning aankwam, was de koeienherder bezig zich gereed te maken voor het huwelijk. En de prins ging regelrecht naar de Koning en zei: „Uwe Majesteit, de koeienherder is een bedrieger. Hij is het niet, die de Garuda gedood heeft, maar ik ben het. Als hij het werkelijk is, die de Garuda overwonnen heeft, onderzoek de negen koppen; als de tong er nog is, dan (is hij het)!” Inderdaad,

Atola tu^su em baja eng kokong iti^si en derei^smola waja si lila^s. Wo itu néiédoni ni peréns e lila^s witu en sompoina, wo sia lumila^s: „En je^sikan lila^s!”

Pokéimou ni Radja: „Tiboian si mekesapi, tiboian si mekesapi, wo sia alin waki pinaapatan e lalan wo alin sé kuda epat, wo antungela witu lawas esa si kuda esa, witu en esa si esa, witu n a^sé esa si kuda esa, wo witu en esa si esa!”

Wo sia alin si mekesapi iti^si. Pakaàntungala sia wo séa iuré^smée si kuda, takar tu^su sia minapaapat si tou iti^si.

Si peréns kouman si kimawéngou. En dei^smou.

TAALKUNDIGE AANTEKENINGEN.

sapaké = „wat betreft, aangaande”; *sapa* = „wat”; *-ké* = „volgens zeggen” (enclitisch gebruikt).

si = lidwoord voor levende wezens, enkelv.

peréns = Ned. „prins”, wordt alleen in sprookjes gebruikt. In dit verhaal wordt het woord gebruikt voor *utu^s* (zie inleiding).

minaatoan = *-in*-vorm van *maatoan*, d.i. „elkaar weerzien, ontmoeten”, van de stam *ato* = „zien, kijken”. *-in-* geeft aan een afgelopen handeling.

wo = „en, met”.

tu^sa = „oud”, *si tu^sa* = „een oude persoon, een bejaarde persoon”.

In 't meervoud *sé tu^sa* = „de ouders”.

esa = „één”.

pokéimou = „zei, zegt”, wordt alleen nominaal gebezigd, dus steeds gevolgd door het woord *ni* = „door, van”; *-(m)ou*, enclitisch woordje met verschillende betekenissen, hier is het versterkend.

anu = „dinges”.

é = uitroep-woordje, z.v. als „zeg, hei”, etc.

néinoukiwéen = „ga de hand vragen van . . .” (verzoek), lett. „ga maar vragen”, hier is *-ou* (= *-mou*) enclitisch gebruikt in de bet. van „maar”. *kiwéen* (eig. *kiwée* = (vragen) + suffix *en*); *néi* wordt hier als hulpwerkwoord gebruikt.

urang = „kind van”, dus „zoon, dochter”.

Radja = is het Maleise woord voor Koning.

nisia = „hij, zij” (nadrukkelijk woord).

toen al de koppen onderzocht werden, was er in alle geen tong meer! Toen haalde de prins de tongen uit zijn beurs, en zei: „Hier hebt u de tongen!”

De Koning zei: „Grijp de koeienherder, grijp de koeienherder, en breng hem op de viersprong van de weg en neem ook vier paarden mee, en bind het ene paard aan de ene hand, het andere aan de andere, het andere aan het ene been, het andere aan het andere!” En de koeienherder werd er heen gebracht. Nadat hij vastgebonden was, werden de paarden weggejaagd, totdat hij werkelijk gevierendeeld was.

De prins daarentegen is getrouwd. (Het verhaal) is afgelopen.

* * *

-okan = enclitisch woordje, dat samengesteld is uit *-ou* (*-mou*) en *-kan*, om de toekomstige tijd aan te geven; hier betekent het „nog maar”.
e = naar gelang van de beginklank van 't volgende woord al of niet gevolgd door een nasaal, dus: *em*, *en*, *eng* = „lidwoord voor voorwerpen”.

waja = „alle, allen, alles”, de vorm wisselt met *mbaja*, dat optreedt wanneer een woord dat eindigt op een vocaal voorafgaat, dus *em baja* (eig. is het *e mbaja*).

né = meervoud van *ni* (zie boven).

patuari = „broeder, zuster”, ook in uitgebreide betekenis: „verwant, bloedverwant”.

-na = 3e pers. enkelv., pronom. suffix.

niéimoméé = „is komen weggehaald geworden” (eig. *ni* + *ei* + *mou* + *méé*, waarbij *ni-* is gelijk aan *-in-* bij woorden (stamw.) die beginnen met 'n vocaal); *ei* = „komen”; *-méé* = enclitisch woordje, dat aanduidt de handeling van de spreker af, „derwaarts”.

ja = woordje gebruikt aan het begin van een hoofdzin.

marékénokela = „telt nog maar, telt slechts”; *marékén* (st. *rékén*) = 't Ned. „rekenen : tellen”; *-okela* = enclitisch woord, dat hier verstaald is met „nog maar, slechts”, is samengesteld uit *-okan* (zie boven) + *-la* (richtingaanduidend aanhechtsel, van de spreker af).

endo, *edo* = „dag”.

einamoméé = „wordt door hem gehaald”; *ei* = „komen” (hier : halen); *-(m)oméé* = *-(m)ou* + *-(m)éé*.

tanu = „gelijk als”.

paédola = „zoals gezegd”; *édo* = „nemen”; *paédola*, eig. *paédo* + *en* + *la* —> *paédonla*, doch vóór de *-l* verdwijnt de *n-*; prefix *pa-*

- + suffix *-en* geven aan de passieve vorm van *ma-* (duratieve vorm); *-la* = richtingaanduidend woordje, in dit geval, van de tijd, dus naar het verleden toe: „derwaarts”.
- téinti^si* = „zo, op deze manier”.
- néinouwunu^sun* = „ga de maar doden”; eig. *néi* + (n)*ou* + *wunu^s* + *en*; *wunu^s* = „doden”.
- ta^san* = „maar”.
- sa* = „als, indien”.
- ko, koo* = „jij, gij, u” (enkelv.).
- kou* = idem (enkelv. + meervoud); de enkelv. vorm is beleefder dan *ko, koo*.
- laa* = „gaan”.
- waki* = „te, in, op” (van plaats).
- kauneran* = lett. plaats van het midden, dus: centrum, middengedeelte, etc.; *uner* = „midden”; *ka - an* = duidt hier aan de plaats door het grondwoord aangeduid.
- langit* = „hemel, uitpansel”.
- kaoatan* = „wereld”, lett. plaats waar daglicht (= *oat*) is.
- kokong* = „hoofd, kop” (lichaamsdeel).
- siuw* = „negen”.
- kelaker* = „erg veel”, hier betekent het „veelheid, d.i. aantal”; *laker* = „veel”; prefix *ke-* geeft hier een zekere graad aan, dus „erg, te”. De gewone vorm van het prefix is *ka-*; *ke-* treedt op als de vocaal van de eerste lettergreep van het grondwoord een *a* is.
- ni^situ* = „daarom, daarvandaan”, eig. „dat, die”.
- sumadiamola* = lett. „maakt gereed”, dus: „maakt u zich gereed”. Grondw. is *sadia* (uit 't Mal.), de *-um*-vorm (futurum) is *sumadia* gesuffigeerd met 't al behandelde *-mo* en 't enclitische *-la*.
- rei^sité* = „niet alleen, maar”; *rei^s* = „niet”; *-ité* = „slechts”, „alleen” (aanhechtsel).
- lumaa* = *-um*-vorm van *laa*.
- tuana* = „zo, op die wijze”.
- karengan* = „moeten” (modaal woord).
- sumaké* = *-um*-vorm van *saké* = „op een paard rijden”.
- wia* = 1. voorzetsel: „bij, aangaande, over”; 2. bijwoord: „hier”.
- kuda* = uit 't Mal. „paard”. Een verouderd woord is *karwalo* uit 't Spaanse *caballo*.
- reges* = „wind”.
- tuanakan* = „zo ook (met)”.
- maali* = „meebrengen, meenemen” (gr.w. *ali*).

pisou = „lang zwaard, sabel”.

labot = „lang”.

itu = „dat, die”.

irentengumée = „door u wordt gerekt”; *i-* = prefix, dat de instrumentaal-passieve vorm aangeeft; *-u* = 2e pers. enkelv. pronom. possess.; *renteng* (gr.w.) = rekken.

wo^so = „ongeveer, misschien”.

kelabot = 1. „lengte” (eig. *ka* + *labot*); 2. „erg lang”.

kumetor = „afsnijden, afhakken, afhouden” (*um*-vorm van *ketor*).

keréni = „beginnen van af”; *kerén*, eig. *keré* + *en* (*keré* = „uitbreiden”), suffix *-i* = richtingaanduidend, naar de spreker toe „herwaarts”.

oki^s = „klein”.

ka^sajola = „totaan”; *ka^sajo* = „tot”.

witu = voorzetsel: „bij, in”, etc. (van plaats).

wangko^s = „groot”.

kasiuw = „negende”.

je^si = „nu, thans”.

iwa^swa^smukéla = „gaat u eens ermee proberen”, *i* + *wa^swa^s* + *mu* + *ké* + *la*; *i* = instr. passief prefix; *wa^swa^s* = „proberen”; *ké* = eig. „volgens zeggen”, hier: geeft 'n verzoek aan, verzachtend.

sia = „hij, zij”.

édonami = „nadat hij 't genomen had”; *édo* + *en* + *na* + *mi*. gr.w. *édo* = „nemen”; *-(m)i* = encl. richtingaanduidend, „herwaarts”, in dit geval van tijd.

tou = 1. „gelijk als” (= *tanu*, w.s. *tanu* → *tau* → *tou*); 2. „mens, volk”.

tu^su = „inderdaad, werkelijk”.

ipaté-lé-téléw = „wordt weggevlogen door”, waarbij prefix *ipa-* = instrum. passief is van de duratieve vorm; de duratieve vorm is *maté-léw* (gr.w. *téléw*) „vliegen”, en de frequentatieve vorm is *maté-lé-téléw*. De woordverdubbeling in het Tondano is evenals in de andere Minahasische talen, onvolledig; bij meerlettergrepen woorden worden als eerste lid de eerste twee lettergrepen herhaald; altijd vervalt bij verdubbeling in het eerste lid een evt. slotconsonant.

téakangkan = „meteen, onmiddellijk”, *téakan* of *taékan* (met methathesis der vocalen) „thans, nu” ook: *tarékan*; *-kan* = enclitisch woordje, dat 'n betekenis kan hebben van „ook”; *ng* i.pl.v. *n* door assimilatie aan de *k*.

mawiami = „herwaarts komen” uit *wia* = „hier, hierheen”, *mawia* = „hierheen komen, aankomen, arriveren”.

sabéiala = eig. *sabéianla* (*n* voor *l* valt weer uit, zie boven) „werd hij overgehangen (over de schouder!)”.

ũ = (u door de neus gesproken), uitroep om iemand iets aan te bieden, te overhandigen: „alsjeblijft”.

en je^sikan em pisou = „hier (hebt u) de sabel”.

kumetaré = „zullen beginnen”, *um*-vorm van *ketaré*, „eerste”. Het prefix *ke-* (*ka-*) vormt rangtelwoorden: *karua* = „tweede”; *katelu* = „derde”; *kaapat* = „vierde” (*epat* = „vier”; de *e* van *epat* wordt geassimileerd aan de *a* van *ka-* tot *aa* (lange *a*). Worden deze rangtelwoorden met *ma-* geprefigeerd dan worden ze een werkwoordsvorm (er treedt geen verandering op in de *a*), dus: *maketaré*, „beginnen, de eerste keer doen”; *makarua*, „de tweede keer doen”, etc. Hier zij nog opgemerkt, dat dezelfde vorm ook een andere betekenis heeft, nl. een telwoord geprefigeerd door *maka-* (er treedt geen verandering op in de *a*, alleen in *mekasa*, eig. *maka* + *esa*); deze vorm heeft de betekenis van een vermenigvuldiging, enige keren 't telwoord, nl. *mekasa*, „éénmaal, één keer”; *makarua*, „twee maal”; *makatelu*, „drie maal”; *makaapat*, „vier maal” (eig. *maka* + *epat*); *makalima*, „vijf maal”; *makaenem* of *makaanem*, „zesmaal” (*enem* = „zes”); etc.

witu en oki^s = „bij de kleine (kop)”.

kinetorumoméé = „reeds door u afgesneden” van het gr.w. *ketor* = „afsnijden, afhakken”: *k(in)etor* + *u* + *mo* + *mée*; hier zien wij een merkwaardig voorbeeld van de gecompliceerde affigering die in een Minahasisch woord voorkomen kan, nl. een geïnfigeerd woord (met *-in-*), dat gelijktijdig gesuffigeerd is met 2e pers. pronom. possess., enclitisch aanhechtstel *-(m)ou* en richtingaanduidend *-(m)ée*. Dergelijke eigenaardige affixen-combinaties komen zeer frequent voor.

langkala = (< *langkanla*), imperatief-vorm van *langka*, „opgevangen”.

lila^s = „tong”.

ka^sa = „want, omdat”.

em barwéan = „er is, er zijn”; *wawéan* uit *wéé*, „geven, er op los slaan, werpen, zetten, plaatsen, luiden (kerkklok), eieren leggen”, etc., ook in de betekenis van „reeds bezig zijn of beginnen met iets te doen”.

mapurut = „opraper”; *si mapurut* = „opraper”; gr.w. *purut*, ook als naam gegeven (vr.) nl. „de vondeling”.

tana^s = „grond, aarde”.

makaila^sla = „nadat . . . gezegd had” (gr.w. *lila^s*, „tong”, „spreken”, de *l* is hier verdwenen).

maé = „gaan”, gr.w. *ae*.

si manamoméé = „hij is reeds daar”; *mana* = „daar, aldaar”, ook voorzetsel van plaats.

lo^sonéé = „werd gezien”, ook: „kijk eens, daar”; *lo^so* = „zien”.

nené^simoméé = „daar hebt u (hem)”, hier: „daar gaat-ie”.

iwéénaméé = „werd door hem er op los geslagen”, gr.w. *wéé* (zie boven).

karesikela = „viel er af” (gr.w. *resik* geaffigeerd met *ka-* en *-la*). De *e* treedt op tussen bepaalde consonanten.

resik = „uiteenspringen, spatten”, in ons geval wordt de afgesneden kop vergeleken met een spattend voorwerp, water dat van zijn oorspronkelijke plaats wegspat.

rou^snala = „toen hij dat wegnam”; *rou^s* = „weghalen, verwijderen”.

ipumpunala = „toen het door hem werd gestopt”; *pumpun* = „invullen, indoen”.

sompoi = „zakje van linnengoed, huid of iets dergelijks, dat men steeds bij zich had om er wat in te stoppen, voornamelijk sirihpruimen, teerkost etc.”; hier vertalen wij het met „beurs”.

paawé-awéiena = „wat hij over de schouders draagt”; gr.w. *awéi* = „over de schouder dragen”.

ira^sragenaméé = „werd door hem laten vallen”, gr.w. *ra^srag*, „vallen, laten vallen”.

méemi = „begon . . . te spreken (geluid te geven)”, is een *-um*-vorm van *wéé* gesuffigeerd met *-(m)i*.

pengi^siteni = „werd hij gevolgd door” gr.w. *ki^sit* = „volgen, achtervolgen, navolgen, achternalopen” gesuffigeerd met *en* en *-(n)i* en geprefigeerd met *pe-* (+ nasaal *ng*). De intensieve vorm *pe* (+ nasaal) *-en* is de passieve vorm van *me* (+ nasaal). Wat Adriani over de intensieve werkwoordsvormen zegt in zijn „Hoofdstukken uit de Sprk. van het Tontemboansch” blz. 70 geldt ook voor het Tondano: „met opzet, met kracht of ijver, in bijzondere mate verrichten, met inspanning doen, wat het gr.w. aanduidt”.

Dus: *pengi^siteni* bet. lett.: „wat herwaarts werd gevolgd”.

ma^sédo léwo^s = „windhoos, storm”; *ma^sédo* = intentionalis van *édo* = „nemen”, dus: „willen nemen”; *léwo^s* = „slecht”.

rei^skan uré = „direct, zo dadelijk, niet lang daarna”; *uré* = „langdurig”.

isajounamée = „en hij hooft er mee”, gr.w. *sajou* = „houwen, een hooft geven”.

ilenta^s méé = „en laat het vallen”.

laa eng katelu = „bij de derde”.

tumondong = „wat er volgt, de volgende, vervolgens”; *tumondo-wo-en-tumondong* = „de volgende, ook: de volgende keren”.

pekasala = „kort gezegd”, lett. „in één genomen” (gr.w. *esa* = „één”).

minaàjangola = „heeft reeds zijn beurt gehad”, lett. „heeft reeds gespeeld”.

rei^s kinaédoanala = „is niet door hem kunnen overwonnen worden”; *kaédoan* = „kunnen overwinnen”.

papera-perar = „werd in de wind heen en weer vervoerd”, gr.w. *perar* = „in de wind waaien van lichte voorwerpen”.

paaki-akiten = „werd mede vervoerd”, van gr.w. *akit* = „brengen, meenemen”.

kouman = „daarentegen”, soms ook: „echter”.

ma^san = „zelfs”.

api = „vuur”.

néinaipareput = „werd door hem uit de mond gespuwd”. gr.w. *reput* = „iets uit de mond steken, iets uitspuwen” (uit *nei* + *na* + *ipa* + *reput*).

kasi = „alweer”.

minatémou = „was reeds dood”, *minaté* = „is dood”.

maréng = -um-vorm van *waréng* = „terugkeren, terugkomen”.

en dei^s mou = „het is beëindigd, het is afgelopen”. gr.w. *rei^s* = „niet”.

winunu^s = „is vermoord” (gr.w. *wunu^s*); *winunu^s kumomi* = „ik heb reeds vermoord de . . .”.

eng kaédoala = „om er even over te reppen” (gr.w. *édo* = „nemen”).

mepa^sa-pa^sarou = „blij zijn” (gr.w. *pa^sar* = „blij; willen”).

tima^sar = „heeft beloofd” (gr.w. *ta^sar* = „beloven”).

kumawéng = „zullen trouwen” (gr.w. *kawéng* = „trouwen”).

urangena = „zijn (haar) kind”.

wewéné = „vrouw, vrouwelijk”.

maréngé^s = „gaat (u) nog terug”; enclitische -*é^s* (na een vocaal -*pé^s*) betekent „nog”; gr.w. *waréng*, „terugkeren, teruggaan”.

neinto^s token = „ga fijnhakken” (trans.), gr.w. *to^s tok* = „hakken, fijnhakken”.

ruminte-rintek = „fijnmaken”; gr.w. *rintek* = „fijn, klein”.

asu = „hond”; *asu reges* = „hond die vliegt”, in de tekst vertaald met „wind-hond”.

- néséa* = „zijlieden, hen, haar” (nadrukk. vorm van *séa*).
ngaran = „naam”; *ginaranan* = „genaamd”.
tumou = „leven”; gr.w. *tou*, „leven”.
maé sumoup = „alweer gaan”, lett. „herhalen bij het gaan”, gr.w. *aé* = „gaan”; *soup* = „herhalen”.
néinarinteken = „gaat hij (hem) fijnhakken” (trans.), gr.w. *rintek*.
ipalobo^s nala = „werd door hem weggeworpen”.
maâpu = „opraken”.
murikiti = „herwaarts terugkeren”, gr.w. *purikit* = „omkeren, terugkeren”.
aéni = „ga herwaarts halen”. gr.w. *aé*.
puteri = Mal. „prinses”.
walé = „huis, woning”.
pinenaâsaân = „een ieder krijgt een apart . . .”, gr.w. *esa* = „één”.
 Secundaire stam *taâsa* (eig. *taèsa*) = „alleen, per stuk, per deel, per eenheid verkopen, geven etc.”; *taâsaân* = „een ieder krijgt een stuk toegewezen”.
ruimokan = „er blijkt nog maar beenderen over”, gr.w. *ruì* = „beenderen, graat”.
sinera^s mou ni = „is opgegeten door”, gr.w. *sera^s* = „vis”, *masera^s* = „vis eten, opeten”.
penu^s dekela = „een stoot met 'n stok geven”; *tu^s dek* = „aanwijzen met de vinger, stok etc.”.
(wo) rior = „opdat”.
tumo^s ori = „nadat hij opstond”, gr.w. *to^s or* = „opstaan, oprichten”.
laa sumawela = „gaat u zich verkleden”, gr.w. *sawel* = „verkleden, omwisselen van kleren, vervangen”.
ne^s i = „deze, dit”.
mario-rior = „vlug, fluks, haastig”.
mapawewééméé = „regelrecht gaan”, gr.w. *wéé* (zie boven).
tuang Radja = uit 't Mal. „aanspreekvorm”; verouderd is thans als aanspreektitel: *Opo^s*, welke gebruikt werd voor ieder oudere of gezaghebbende functionaris.
towo = „bedrieger, bedrog”; *matowo* = „bedriegen”.
en dei^s nisia = „hij is het niet”.
si minunu^s nisia = „die hem gedood heeft”. Hier hebben wij een andere vorm van de *-in*-vorm van een *-um*-vorm, naast de *-im*-vorm (zie boven); van de stam *wunu^s*, „doden, vermoorden” krijgen we de *um*-vorm *munu^s* („zullen doden”), de *in*-vorm daarvan is *minunu^s*, „heeft, hebben gedood”. Deze vorming treedt alleen op bij stam-

woorden, die beginnen met vocalen en met consonanten *w*, *p*. Voorbeeld van *p* is *paté*, „sterven” → *maté*, *um*-vorm → *minaté* („is dood”). Stamwoorden, die beginnen met andere consonanten krijgen de *-im*-vorm, bijv. *kélang*, „lopen”, *kumélang* (*um*-vorm), *kimélang* (*-im*-vorm).

niaku = „ik” (nadrukk. vorm).

sa wo ulit = „als het waar is”; *ulit* = „waar, echt”.

periksangkéla = „onderzoek het eens”, gr.w. *periksa* uit 't Mal.

atola tu^su = „toen het inderdaad onderzocht was”; *ato* = „kijken”.

iti^si = „dat, die” (dicht bij de spreker).

en derei^smola = „er is niets meer, er is geen . . . meer”, gr.w. *rei^s* = „niet”; hier is *rei^s* geredupliceerd.

wo sia lumila^s = „en toen zei hij”, gr.w. *lila^s* = „spreken”.

tiboian si mekesapi = „grijpt de koeienherder”; *tiboi* = „vasthouden”.

pinaapatan = „viersprong”, lett. „plaats die in vieren verdeeld is, nl. waar vier wegen in een punt kruisen”.

lalan = „weg”.

wo antungala = „en binde hem vast”, gr.w. *antung* = „vastbinden, aanbinden”.

lawas = „hand, arm”.

pakaantungala = „nadat (hij) helemaal klaar is vastgebonden”; prefix *paka-* is de passieve vorm van *maka-* = „de handeling die het gr.w. aanduidt helemaal afgedaan hebben”.

wo séa iuré^smée = „en werden zij weggejaagd”; gr.w. *uré^s* = „verjagen, wegjagen”.

takar = „zodat”.

minapaapat = „gevierendeeld”.

tou = „mens, volk”.

Tondano.

F. S. WATUSEKE.